רעזשי אויף דער אידישער ביהנע

פון שלום פערלמוטער.

אמאליגע רעזשיסארען און היינטיגע, לודוויג זאץ, מאריס שווארץ, יעקב קאליך, און מאקס גאבעל, די אנערקענטע רעזשיסארען אויף דער אידישער ביהנע. — עטליכע ווערטער וועגען רעזשי אין אלגעמיין.

אין דער ערשטער עפאכע פונ'ם אידישען טעאטער, איז פאר פיעלע אידישע טעאטערע סיי אין אמעריקא און סיי אין איירָאפא, געווען די רעזשי, אדער אינסצענירען א פיעסע, א פרעמדער פראבלעם. מען האט געכאפט א פיעסע וואס איז געקומען אונטער'ן האנט, פארטיילט די ראלען און אנגעהויבען מאכען פראבען.

עס האט דאך אבער פארט געמוזט זיין איינער, וועלכער זאל אנווייזען ווי צו שטעהן, ווי צו געהן, א שטעלונג, אן איבערגאנג, א זשעסט און אמאל א באטאנונג. איז דאס אלע מאל געווען די ארבייט פון דעם אקטיאר, וועלכער האט געשפיעלט די הויפט ראלע אין דער פיעסע (היינט רופען מיר איהם "סטאר". דער נאמען איז באשאפען געווארען אין אמעריקא, און ווערט היינט באנוצט אין אלע טעאטערע איבער דער גאנצער וועלט.)

נישט חלילה דערפאר ווייל דער באטרעפענדער אקטיאר האט אפשר געהאט אביסעל מעהר רוטין פון די אלע אנדערע, וואס האבען מיט איהם מיט־געשפיעלט. ער האט געוואוסט מעהר פון זיי? אדער פארשטאנען מעהר פון זיי? ניין!

נאר פשוט דערפאר, ווייל ער איז געווען דער גליקליכער, וועלכער האט אלע מאל געשפיעלט די ערשטע ראלע אין דער פיעסע, וועלכע איז כמעט תמיד אויך געווען די דאנקבארסטע ראלע. אויף איס האט דער עולם תמיד רחמנות געהאט. ער איז תמיד געווען דער גערעכטער. פון זיינע וויצען האט מען געלאכט, פון זיין דראמע האט מען געוויינט, ער האט תמיד געענדיגט דעם שלום פון יעדען אקט, איהם האט דער עולם ליעב געהאט און זעהר אפט איז ער אויך געווען דער בעסטער אקטיאר פון דער טרופע מיט וועלכער ער האט געשפיעלט. און דערפאר האט ער געמוזט זיין דער רעזשיסאר.

דער בעל הבית פון טעאטער, וועלכער האט דעם דאזיגען שוישפילער "סטאר" געמוזט תמיד האבען צוליעב דער פינאנציעלער זייט פון געשעפט, ווייל ער איז דאך תמיד געווען דער אנאנסירטער, דער באליעבטער ביים עולם. איהם איז מען דאך געקומען זעהן מעהר ווי די אלע אנדערע שוישפיעלער, האט דעם דאזיגען פאראנטווארטליכען אמט פון רעזשיע אויף יענעם אקטיאר כמעט ווי ארויפגעצוואונגען כדי איהם צו באלייכטען און באשיינען מיט דעם כבוד אין די אויגען פון פובליקום.

און אזוי פלעגט דאס אנגעהן כסדר סיי אין איירָאפא און סיי אין אמעריקא. דער באטרעפענדער "סטאר" שוישפיעלער האט תמיד איבערגענומען די מלוכה אין זיינע הענט. ער האט אויסגעקליבען די פיעסע וואס איהם איז געפעהלען, ער האט אויסגעטיילט די ראלען ווי ער האט געוואלט, געהייסען דעם שטעהן דא און יענעם דארט. דער זאל קומען פון מיטעל־טיר און יענער פון זייטען טיר, דער זאל וויינען און יענער זאל לאכען, דא זאל מען זינגען און דארט זאל מען טאנצען. דער זאל קוקען אהער און יענער אהין. און מיט דעם האט זיך זעהר אפט געענדיגט די רעזשיע.

מען האט זעהר זעלטען געפונען אין דער צייט פון די דריי שעה וואס מען פלעגט זיצען אין טעאטער, ביי הארוויצ'עס, לאטיינער'ס און אפילו ביי גאלדפאדענס א פיעסע, ערגעץ וואו א גוטען איינפאל. א גוטען שטריך. א פיינעם איבערגאנג פון וועלכען איהר זאלט קענען ארויסדרינגען אז דער רעזשיסאר האט זיך וועגען דער און דער ראלע, אדער וועגען דער פיעסע אין גאנצען, אדער כאטש אביסעל ערנסטער פארטראכט. אדער אז ער האט געזוכט פאר דער אויפפיהרונג א געדאנק, א שורה. און ער האט זיך באמיהט דעם דאזיגען געדאנק אדער די שורה ארויסצוברייגנען, אדער זי אויף וועלכען נישט איז אופן בעסער צו באארבייטען.

אט דאס איז געווען דער אופן ווי אזוי פיעסען פלעגען אויפגעפיהרט ווערען אין די גרעסערע אידישע טעאטערע ווי מיר רופען דאס היינט אין אמעריקע — "לעדזשיטימייטס".

אין די קלענערע. און אין די פראווינץ טעאטערע פלעגט מען דאס מאכען נאך פשוט'ר. נאך שאבלאנער, קיין נייע פיעסען האט מען איבערהויפט קיין מאל ניט געזוכט אין די קלענערע טעאטערע. נאר וואס דען? מען האט גענומען די פיעסען וועלכע זענען שוין געשפיעלט געווארען מיט גרויס ערפאלג אין די גרויסע טעאטערע. און זיי נאכגעשפיעלט פונקט אזוי, ווי מען האט זיי געזעהן פון יענע שוישפיעלער אין די גרויסע טעאטערע.

און דאס פלעגט אויך געמאכט ווערען אויף דעם איינענעם אופן: דער באטרעפענדער שוישפיעלער "סטאר" פון דעם קליינעם טעאטער, וועלכער האט פארשטאנען און באגריפען די גרויסע און שווערע ארבייט וואס ער האט זיך אונטערגענומען, און האט געוואוקסט ביי זיך אין הארצען, אז ער איז נישט בכוח דאס נאכצוקומען, איז ער אוועקגעגאנגען א פאר מאל אין די גרעסערע טעאטערע, און געזעהן ווי די אדער יענע פיעסע ווערט געשפיעלט און דערנאך ווען ער האט שוין געדענקט יעדע שטעלונג און יעדע באוועגונג אין דער פיעסע, איז ער געקומען צו פראבע און קאפירט די רעזשיע.

אבער די דאזיגע רעזשיע, די דאזיגע אויפפיהרונגען, קענען מיר נישט אנרופען אינסצענירען, ווייל די דאזיגע אויפפיהרונגען קענען נישט אנטפלעקען די קאנטראסטען צווישען נעכטען און היינט, צווישען שטימונגען און שטימונגען. עס קען נישט געשאפען ווערען די טעאטראלישקייט, דער גראטעסק, און די פעהיגקייטען פון איהר רעזשיסאר (אויב עס האט זיך געפונען אמאל איינער מיט פעהיגקייטען) האבען זיך נישט געקענט פארנאנדערוויקלען.

גאנץ אנדערש איז דאס אבער היינט מיט אונזערע יונגע רעזשיסארען, ביי וועלכע די רעזשי שפיעלט כמעט די הויפט ראלע ביי יעדער נייער אויפפיהרונג אין אידישען טעאטער. און מיר מוזען מודה זיין, אז מיר האבען א דאנק זיי, אין דער רעזשיע אויף דער אידישער ביהנע אין די לעצטע עטליכע יאהר זעהר פיעל פראגרעסירט. און כאטש מיר האבען דעם אנפאנג אין דער גארדאן עפאכע, וואו יעקב פ. אדלער, דוד קעסלער און באריס טאמאשעפסקי האבען ארויסגעוויזען געוויסע פעהיגקייטען אויף דעם דאזיגען פעלד, האבען אבער די תלמידים זייערע, די היינטיגע רעזשיסארען, ווי לודוויג זאץ, מאריס שווארץ, יעקב קאליך און מאקס גאבעל זיי אזוי ווייט אריבערגעוואקסען, אז עס איז פשוט אוממעגליך אפילו צו מאכען א פארגלייך. שוין מיט דעם אליין וואס ביי די ערשטע, איז די רעזשיע ערשט געבוירען געווארען ביי די פראבען און נאטירליך ביי יעדער פראבע אן אנדערע רעזשיע, און זעהר אפט פלעגט די רעזשיע ערשט געשאפען ווערען ביים פיעלען און ביז נאך די ערשטע פינף פארשטעלונגען איז די רעזשיע נאך אלץ נישט געווען קיין געזויבערטע און ביי די לעצטע איז די רעזשיע אן אויסגעצייכענטע, א באשטימטע. גוט אדער שלעכט, אבער דער רעזשיסאר קומט צו דער ערשטער פארלעזונג מיט אן אויסגעצייכענטען פלאן, און מען קען באלד זעהן אז ער האט די פיעסע שוין אזוי פיעל מאל דורכגעלעזען, אז ער געדענקט כמעט יעדע סצענע און יעדע שטעלונג אויף אויסווייניג. מען זעהט אז ער האט זיך וועגען דער רעזשיע ערנסט פארטראכט און ער ווייסט ארום וועלכען פראבלעם, ארום וועלכען הויפט געדאנק, ארום וועלכער אידעע דער גאנצער בנין פון דער פיעסע איז געבויט, און דער פועל יוצא דערפון איז, אז ווי שוואך אדער ווי שלעכט די פיעסע זאל נישט זיין, זעהען מיר אבער אין דעם שפיעל פון די אקטיארען, אין זייערע מאסקעס און קאסטיומען, אין די דעקאראציעס און אין דער באלייכטונג די צענטראלע אידעע פון דער פיעסע. און דאס איז נאר א דאנק דער רעזשיע.

מיר וועלען נעהמען דעם ערשטען. אונזער לודוויג זאץ: שוין ביי דער ערשטער פראבע קען ער קודם די גאנצע פיעסע כמעט ווי אויסווייניג. די אינסצענירונג איז ביי איהם א פארטיגע, יעדע שטעלונג זעהט ער פאר זיינע אויגען, און יעדע באטאנונג קלינגט אין זיינע אויערען. דאס איז דערפאר ווייל זאץ האט זיך אין דער קונסט פון רעזשיע ערנסט פארטראכט און ער פארשטעהט דערפאר אז שוישפיעל, קונסט און רעזשיע זענען צוויי באזונדערע זאכען.

אבער צוערשט א קורצע אפהאנדלונג וועגען רעזשיע אין אלגעמיין, וואס איז רעזשיע? און וואס דארף דער רעזשיסאר וויסען?

דאס ערשטע מוז ער וויסען אז שוישפיעל, איז שאפונג, פארשטעלונג, און רעזשיע איז דער קוואל פון וועלכען עס שטראמט די שאפונג, אבער יעדער שטראם מוז האבען ברעגעס וואס זאלען אפצאמען זיין לויף, אויב נישט רייסט זיך דער שטראם ווילד, צוגיסט זיך ווייט און ברייט, און ווערט פארזונקען און באגראבען. און אט דעם שטראם אפצוהאלטען איז די קונסט פון רעזשיסאר.

דער רעזשיסאר, וועלכער וויל געפינען דעם וועג צום דראמאטישען דיכטער, צום דראמאטישען ארטיסט, מוז אליין פארמאגען א סך גייסטיגע כוחות כדי ער זאל זיך קענען אויפהויבען א סך העכער איבער'ן דיכטער און איבער'ן ארטיסט. ווייל דער רעזשיסאר מוז מיט דעם מאטעריאל פון ביידע, און מיט דער הילף פון אנדערע מיטלען שאפען א נייע ווערק, א סצעניש ווערק.

ביי דער נאטוראליסטישער פיעסע,

ביי דער פראדוקציע פון ליטעראטור, איז די ארבייט פון רעזשיסאר א לייכטערע, ווייל דער טעקסט אליין קאפירט דאס לעבען. און דער רעזשיסאר דארף נישט מעהר ווי קאפירען דעם געשריבענעם אדער דעם געדרוקטען טעקסט. און עס איז גענוג אז ער ברייגנט ארוים מיט זיין אייגענעם געדאנק דעם טיפען זין פון דער פיעסע, כדי קאפיע פון טעקסט זאל אויך זיין א קאפיע פון לעבען.

דער דאזיגער טיפער זינען איז אלע מאל פאראן אין דעם ווערק פון אמת'ן דיכטער, און דעם ווערק פון אמת'ן דראמאטיקער. אבער דעם דאזיגען זינען בולט אויסצואַרבייטען. דעם דאזיגען געדאנק סצעניש צו פארווירקליכען — דאס איז די קונסט פון רעזשיסאר, ווייל דאס זענען סודות וואס ליגען זעהר אפט טיעף באהאלטען און נישט ביי יעדען אנטפלעקען זיי זיך. און ווען דער דאזיגער זינען אנטפלעקט זיך שוין יא, איז יעדען איינעם אויף אן אנדערען אופן, ווייל יעדער דור געפינט אין גרויסען דיכטער'ס ווערק אן אנדער מיין, אן אנדער געדאנק, צום ביישפיעל, שעקספיר'ס ווערק טייטשט יעדער דור אנדערש אוים, און אויף דעם אופן פון דעם אלגעמיינעם געדאנק פון דור, האט יעדער באדייטענדער רעזשיסאר זיין אייגענעם טאן אין שעקספיר'ס פיעסען.

אבער געפינען דעם דאזיגען טיפען זינען פון דיכטער, און איהם פארווירקליכען און פארקניפען מיט דעם זעלבען געדאנק פון רעזשיסאר, און מיט דעם כאראקטעריסטישען טאן פון צייט און סביבה, איז נישט נאר קיין לייכטע זאך, נאר זעהר אפט א שווערע, א זעהר שווערע ארבייט. ווייל:

שטעלט איך פאר וויפיעל מענשען זעהען אין דער פאנטאזיע די שעהנסטע בילדער און קענען זיי ניט ארויסברייגען? אדער וויפיעל מענשען הערען די שעהנסטע, די זיסעסטע מעלאדיען און קענען זיי נישט איבערגעבען? און פארוואס? ווייל זיי פעהלט דער כח, די מיטלען, די מעגליכקייטען.

דער רעזשיסאר מוז זיך קענען פארטראכטען וועגען דעם טיעפערען זינען פון דער פיעסע. ער מוז האבען אן אויער פאר פארבארגענע טענער, אן אויג פאר באהאלטענע בילדער, א חוש פאר פארזונקענע געדאנקען, און ער מוז זיי קענען ארויסברייגען אין דער שפראך פון דער ביהנע, און די דאזיגע ביהנע־שפראך איז א רייכע, א פיעל־טאניגע, א פיעל־פארביגע, און אוצר מיט מעגליכקייטען גיט זי דעם רעזשיסאר, אן אוצר פון וועלכען דער מחבר האט גאר קיין מאל נישט גע'חלום'ט.

אין אט דעם דאזיגען גרויסען כח, די דאזיגע מיטלען, די דאזיגע מעגליכקייטען באזיצט לודוויג זאץ'ס ריטם, טעמפא, קלאנג, פארב, ליכט. דאס איז נאך נישט אלעס וואס זאץ ווייסט אין דער קונסט פון רעזשיע. נאר ער ווייסט אויך ווען צו פארקירצען, און ווי צו שטרייכען, אמאל איבערשטעלען א סצענע און אמאל א גאנצען אקט. ער פארשטעהט אויך ווי צוצוגעבען אדער אראפנעהמען א שטריך און כאראקטער פון א געשטאלט, אפצושטופען א גרעסערע ראלע און ארויסרוקען א קלענערע ראלע, און דער גאנצער שווערער פונקט פון דער פיעסע איז איבערגערוקט. זאץ ווייסט אויך ווען צו פארגיכערען דעם טעמפא פון שפיעל, דיאלאג, אקציע און ווען איהם צוריקצוהאלטען.

און היינט דאס אויסארבייטען די ראלען פון די סאלאאיסטען, ארײנצוציהען די מאסען סצענען, און דאס באנוצען די זייטיגע עפעקטען, דאס ארײנפיהרען געזאנג, טענץ, אקראבאטיק, דאס באגלייטען די גאנצע פיעסע מיט מוזיק, אט דאס אלעס ענדערט אמאל ביי לודוויג זאצ'ס אן אויפפיהרונג דעם גאנצען גאנג פון דער פיעסע. און דער זינען ווערט א קלאהרערער און די ווירקונג א גאנץ אנדערע.

גאנץ אפט גיט זאץ זיין טאן צו דער אויפפיהרונג, לויט דער פינקטליכער, אדער אפגעלאזענער פארב פון דער דעקאראציע, לויט דעם טונקעלערען אדער ליכטיגען קאסטיום. און דאס הויכע און שמאלע ביהנע בילד באקומט אן אנדערען כאראקטער, און די האריזאנטאלע, אדער ווערטיקאלע ליניעס פאנגען אן ריידען אין פארשידענע שפראכען.

מיר מוזען מודה זיין אז אינסצעניזאטארישע אידעען זענען ביי אונזערע היינטיגע רעזשיסארען אויף דער אידישער ביהנע, פאראן פיעל מעהר ווי ביי די אמאליגע. מאריס שווארץ, מאקס גאביל און יעקב קאליך האבען ביי זייערע פארשידענע אויפפיהרונגען אויף פארשיעדענע אופנים, זעהר אפט פאר אונז באוויזען זייערע קינסטלערישע סצענישע אידעען. די אלע אויפפיהרונגען און ספעקטאקלען פון מאריס שווארץ אין דעם אידישען קונסט טעאטער, האבען זיכער און אהן ספק קלאהרע אינסצעניזאטארישע כונות און קאנקרעטע אויסגעארבעטע געדאנקען. יעקב קאליך ווייזט אויך זעהר אפט ארוים פארשיעדענע אינטערעסאנטע אידעען ביים אינסצענירען זיינע אפערעטען וועלכע ער פיהרט אויף. ביי מאקס גאביל איז די רעזשיע אויסגערעכענט אין דער צייט ווען ער שרייבט די פיעסע. ווייל ער איז דאך אליין דער דראמאטורג פון אלע זיינע אויפפיהרונגען, און ווי איך ווייס איז ער אלע מאל געווען א גרויסער מקפיד אין הלכות רעזשיע. און ווי ווייט און פארשיעדען עס זאלען נישט זיין די דאזיגע אויפטועון איינער פון דעם צווייטען, אדער ווי פארשיעדען דער צוגאנג, דער נוסח, דער רעזולטאט זאל נישט זיין, דאס איינע פארבינדט זיי אבער. וואס מיר זעהען ביי אלע זייערע אויפפיהרונגען, אז דער רעזשיסאר האט עפעס געוואלט און נישט גלאט און בלינד נאכגעפאלגט די באמערקונגען, און נאכגעזאגט די ווערטער פון פארפאסער.

אבער דאס האבען אינסצעניזאטארישע אידעען, טאר נישט פארבלייבען א פריווילעגיע פון יחידים. עס דארף ווערען א חוב פאר אלע וואס ריהרען זיך צו צו א סצעניש ווערק. ווער זיי זאלען נישט זיין, זיך צו באמיהען לויט זייערע כוחות, זיך פארטראכטען וועגען יעדער פיעסע צו וועלכער זיי טרעטען צו און זוכען א זינען, א געדאנק וועגען דער אויפפיהרונג — אזוי ווי מאריס שווארץ, יעקב קאליך, מאקס גאביל און לודוויג זאץ, און די רעזשיע אויף דער אידישער ביהנע וועט פון דעם פיעל געווינען.

עסען און טרינקען דאס מוזען אלע, אבער מאכען קונצען מיט'ן מאגען איז אומגעזונט

ווייל דער מאגען קען אמאל נעהמען סטרייקען און זיינע קאלעגען סימפאטיזירען מיט איהם.

פון י. מאלין

זאגען דאקטוירים, אז עסען צופיעל איז אומגעזונט און פון שטאפען א סך דעם מאגען קומט קיין גוטס ניט ארוים. עסען מוז מען. אבער עסען צו עסען איז ניט גלייך.

ווען א מענש האט טאג־טעגליך זיינע דריי מאלצייטען און געניסט פון דער שפייז אזוי פיעל, ווי ער קען פארנעהמען, מעג ער זיכער זיין, אז דאס וועט איהם ניט פארשאדען. נאטירליך, אויב די מאכלים זיינען פרישע, גוט אויסגעקאכט, ניט איבערגעזאלצען און ניט איבערגעפעפערט. פון ניט פרישע שפייז קען מען זיך אמאל קאליע מאכען דעם מאגען. אפילו ווען מען עסט ווייניג. דאס ווייסען שוין איצט אלע און עס לוינט זיך ניט וועגען דעם צו ריידען. ווען מען רעדט וועגען מאכלים, מיינט עס גוטע, געזונטע שפייז און ניט צוגעפוילטע, פארלעגענע און צו אלטע.

איז אויב מען האט זיך די רעגולערע מאלצייטען, קען מען זיכער זיין, אז דאס ברענגט די כחות פאר דעם גוף. ווי זאגען אונזערע אלטע חכמים: דוק בשניך, ותמצא ברגליך, דאס מיינט קיי מיט די ציינער, עס און טרינק, וועלען די פיס ביי דיר ארבייטען און וועלען האבען כח צו שלעפען דעם קערפער. געוועהנליך ווייסען מיר, אז וואס שווערער א מענש ארבייט פיזיש, אלץ מעהר קען ער עסען, אלץ מעהר שפייז קאן זיין קערפער פארנעהמען. דער רוסישער פויער איז ווי באוואוסט, זעהר א שווערער ארבייטער. קומט צו געהן די צייט פון זעען, אקערען שניידען און דרעשען, ווייסט ניט דער פויער ניט פון קיין רוה. די לענגסטע טעג פארבלייבט ער אונטער די ברענענדע שטראהלען פון דער זון אויפ'ן פעלד און ארבייט אזוי שווער אריין א זיבעצעהן־אכצעהן שטונדען נאכאנאנד, אז עס פארבלייבען איהם פאר'ן שלאפען ניט מעהר ווי פיער, אדער פינף שטונדען.

כמעט דעם גאנצען זומער ארבייט אזוי שווער דער רוסישער פויער, און ווינטער זיצט ער אויך ניט ליידיג — אין באלעבאטישקייט געפינט זיך אלע מאל ארבייט.

עסט טאקע דער רוסישער, אוקראינער און פוילישער פויער א סך מעהר ווי א דורכשניטליכער מענש. דאס זעלבע וועגען טרינקען.

א פויער קען אויפעסען א דריי פיער פונטיגען ברויט מיט א גרויסען הערינג אין איין מאל און פארטרינקען מיט א צעהן גלעזער טיי. און טאמער וועט איהר איהם נאך אזא סעודה מכבד זיין מיט א געבראטענע גאנז, אדער א פונט דארעקישקע, וועט ער עס ניט צוריקווייזען, חלילה. ער וועט עס ארײנשטעלען, ווי ער וואלט ערשט גאר געפאסט צוויי טעג. אזעלכע עסער זיינען זיי, די רוסישע פויערים. עסער, אבער ניט קיין פרעסער, ווייל אין פארלויף פון טאג גיבען זיי אוועק א סך כחות מיט ענערגיע, מוזען זיי דאס ערזעצען. אז ניט וועלען זיי זיין אויסגעשפיעלט און עס וועלען ביי זיי ניט סטייען קיין קרעפטען פאר אזא שווערע הארעוואניע, ווי ערד ארבייט.

מען דארף דערביי אויך ניט פארגעסען אז די פויערים עסען איינפאכע אכילות, א סך ברויט, קאשע, קארטאפעל בארטש און דאס גלייכען. פון 'רעדנרי' מאכלים זיינען זיי ניט נתפעל — געבראטענעם און פעטע שפייז פארגינען זיי זיך בלויז אין חגא, ניט אין א מיטען מיטוואך.

דערפאר טאקע פאסירט עס זעהר זעלטען, אז א פויער זאל מען דארפען אפערירען אויף אפענדיסיטים. אז ער זאל ליידען פון א מאגען קאטאר. פון הארצבערענעניש, פון אומפארדייאונג און עהנליכע קראנקהייטען. מיט וועלכע כמעט יעדער שטאדטישער איינוואוינער איז באשטראפט. די רוסען, דארפט איהר וויסען, זיינען סתם גרויסע עסער. די אמאליגע פריצים פלעגען פרעסען א סך, אויך די אזוי גערופענע "קופצעס", רוסשע סוחרים, פלעגען עסען משוגענערוויז. זייער עסען איז אבער באשטאנען פון פעטע, געשמאקע שפייזען, אלערליי נעפילעכצען, טייערע פיש, זעלטענע קאנסערוון, א סך פלייש און א וועלט מיט שטארקע געטראנקען. איז דאס ניט געווען קיין זעלטענהייט, ווען אזא פריץ אדער סוחר האט זיך מיט אמאל נאך א פיינער, געשמאקער סעודה אוועקגעלייגט שלאפען און איז שוין מעהר קיינמאל ניט אויפגעשטאנען.

די רוסישע רייכע סוחרים האבען געהאט גרויסע בייכער, פול מיט גאזען, ארבייטען האבען זיי נעארבייט ווייניג. פלעגט מיט זיי אפט פאסירען אן אפאפלעקסיע, אדער די קישקעס פלעגען זיך ביי זיי איבערדרעהען, אדער טאקע דער "אפענדיקס" האט זיך פארנאנדערגעשפיעלט און גוד ביי אויף אייביג.

דאס זעלבע מיט די צופיעשטשעטע פוילע, פלעגמאטישע און יחוס'דיגע פריצים פון די אמאליגע גוטע צייטען.

ביי דעם פויער, אדער אנדער שווערען ארבייטער, האט איהר א בויך א גרויסען זעלטען ווען באמערקט. פון א ברויט מיט הערינג און קאשע מיט אויל קען מען נאר זיין געזונט, אבער קיין צו פיעל שמאלץ וועט עס אייך ניט געבען. האבען די פויערים טאקע ארײנגעלעבט ביז א טיפען עלטער און די פריצים מיט די סוחרים (אידישע ארײנגערעכענט) האבען זעלטען ווען אויסגעלעבט זייערע יאהרען.

ווי געזאגט, דריי מאלצייטען זענען א געזונטען מענשען גענוג, בפרט נאך פאר אזעלכע, וואס ארבייטען ניט פיזיש. ווען אזעלכע כאפען נאך צווישען די מאלצייטען אריין א זייטיגע אכילה, א קאפע מיט לעקאך, ווידער לעקאך און דערצו נאך עטליכע קיכעלאך, מיט א פאר אייז־קריעמס, איז דאס שוין אביסעל צו פיעל. דער מאגען ווערט שוין באלעסטיגט, ליידעט ער געדולדיג, ביז א צייט און הויבט אבער אן סוף כל סוף צו פראטעסטירען, צו געבען אנצוהערעניש, אז עס איז פאר איהם צופיעל. איז אויב מען הערט זיך אין צייט צו צו זיינע פראטעסטען און מען רעדוצירט אביסעל די שפייז, איז גוט. אויב אבער מען פאלגט ניט, האט מען דערנאך צו זינגען און צו זאגען און מען ווערט א סטערי קאסטומער פון די דאקטוירים און דראגסטארס.

פאראן נאך א סארט מענשען, וואס האבען גלאט ליעב צו באווייזען קונצען מיט'ן מאגען און ציינער. איינער ווייזט א קונץ אז ער קען צוקייען גלאז און ארונטערשלינגען עס. א צווייטער געהט נאך ווייטער און שלינגט ארונטער הארטע זילען און מאלע וואס פאר קונצען מען באווייזט אונז פון צייט צו צייט.

אט האט, צום ביישפיעל, מיט א צייט צוריק א געוויסער אמעריקאנער, דזשאהן וויליאמס, זיך באריהמט געמאכט אלס אויסערגעוועהנליכער אייער עסער דער דאזיגער יענקי פלעגט אויפעסען 25 שטיק מיט אמאל כהרף עין און עס פלעגט איהם גארנישט שאטען.

מען האט געמיינט, אז ער וועט זיי כער ניט אויסהאלטען, אבער ער איז געבליבען לעבען און עסט זיך ווידער אייער, וויפיעל דאס הארץ גלוסט.

האט זיך אין דעם דאזיגען וויליאמס מתקנא געווען א בערלינער דייטשער שוסטער, מיט'ן נאמען מאקס היגעל און אויך זיך גענומען פאר דער דאזיגער ארבייט. האט ער אנגעהויבען צו פראקטיצירען, אנפאנגענדיג פריהער פון צעהן דערנאך פארגרעסערענדיג די פארציעס יעדען טאג, ביז ער האט מיט א פאר וואכען צוריק באוויזען א קונץ, וואס האט אלעמען ערשטוינט. דער קונץ איז באשטאנען אין דעם, וואס ער האט אין צעהן מיט א האלבער מינוט אויפגעגעסען פינף און זיבעציג אייער.

אייגענטליך, איז עס ניט ריכטיג צו זאגען אויפגעגעסען, ווייל אי וויליאמס אי היגעל עסען ניט די אייער. נאר זיי טרינקען זיי אויס. ווי די זאך זאל ניט זיין, איז עס אויך ניט קיין קליינינקייט. ווייל אן איי איז א נארהאפטע שפייז, זעהר א נארהאפטע און ארײנפאקען אין זיך אזא צאהל אייער אין אזא קורצער צייט איז ניט קיין שפיעלכעל. וואס מען קען אנוועקמאכען מיט דער האנט. האט מען טאקי איצט היגעלען גערקרוינט אלס דער טשעמפיאן אייער עסער אויף דער גאנצער וועלט.

ווילט זיך דא זאגען עטליכע ווערטער מכח די דאזיגע קונצען מאכער. ביירע חברהלייט זיינען נאך יונגע מענשען, זייערע קערפערס און איינגעווייד זענען נאך ניט אפגעטראגען, ניט אויסגענוצט. אודאי זיינען זייערע מאגענס געזונטע. איך און איהר וואלטען דאס ניט געקענט טאן. אבער מיט וואס אזעלכע קונצען קענען זיך פארענדיגען, ווייסט נאר גאט. גלאט געהט עס ניט אוועק. סיידען מען כאפט זיך באצייטענס און מען הערט אויף צו "מאנקין". ווארום ווי געזונט און שטארק איינער זאל ניט זיין איז ער דאך אבער אלץ ניט מעהר ווי א מענש, קיין אייזערנעם מאגען און קיין שטאלענע געדערים האט קיינער ניט. נוצט מען דעם מאגען מיט די קישקעס אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז אין א שעהנעם טאג קומט מי טאמאל גאר אומדערווארטעט פאר א רעוואלוציע. דער מאגען ערקלעהרט א סטרייק און אז דער דאזיגער חברה־מאן הויבט שוין אן סטרייקען האבען שוין זיינע איבעריגע קאלעגען אזא טבע, ארויסצוגעהן אין א סימפאטיע סטרייק. ווילען די פיס ניט געהן, — די הענט ניט ארבייטען און עס ווערט ניט פרעהלאך, עס שמעקט מיט דער בעט און מעדיצין.

איז טאקע געזינטער, אז מען זאל ניט מאכען קיין קונצען מיט דעם מאגען, אז מען זאל עסען וויפיעל מען קען און ניט זינגען האבען, אז דער מאגען קען אמאל אויך אין כעס ווערען.

דער 75־טער געבוירען־טאג פון באוואוסטען בן־עמי

(פארזעצונג פון פײדזש 4)

שפת עבר' אין אדעס, ארויסגעגעבען בן עמיי'ס א באנד כתבים אין העברעאיש. י. ח. ראווניצקי רופט עס אן ווי א "השבת אבדה", — בן עמי איז דאך יאהרענלאנג ווי פארלוירען געווען ער מיט זיינע עכטע אידישע מעשות אין א פרעמדער שפראך. אט שרייבט אחד־העם אין זיינעם א העברעאישען בריעף פאלגענדע ווערטער צו בן עמי'ן (אין יאהר 1906): "דיין העברעאישער בריעף, וואס איך האב בעקומען יענע וואך, האט מיר פארשאפט פיעל פארגעניגען. ווען איך וואלט איהם ניט געזעהן אליין מיט מיינע אייגענע אויגען, וואלט איך ניט געגלויבט, אז דו קענסט שרייבען אזא שעהנעם העברעאיש און כמעט אהן גרייזען. איך וועל דיך איצט ניט אפלאזען, ביז דו וועסט ניט פרובען אנצושרייבען עפעס א ליטעראַרישע זאך אין העברעאיש. שוין צייט צו ווערען א איד (אין העברעאישען: "עת לך להכנס בבריתה של אמנו הזקנה).

זעהר א ריהרענדען בריעף האט אחד העם געשיקט צו בן עמי פון לאנדאן אין יאהר 1912, ווען מען האט זיך גענומען גרייטען צו פייערען דעם 30 יעהריגען יובילײ פון בן עמי'ס ליטעראַרישער טעטיגקייט. אחד העם הויבט אן זיין בריעף אין העברעאיש: "אויך איך קום מיט דעם עולם צו בענשען דיך צו דיין פייערונג. איז דען מעגליך, אז איך זאל ניט קומען? אבער — אוי, ברודער מיינער, ווי שווער מיר איז צו טהאן עס! און נישט געקוקט אויף מיין גאנצע ווילען — קוקט מיר אוים די גאנצע זאך ווי א ביטערע און אכזריות'דיגע איראניע. ווער ווייס דען ווי איך, ווי דער עולם האט יוצא געווען פאר דיר — ווי פאר אלע שרייבער — אין משך פון די דרייסיג יאהר פון דיין ארבייט, ווי ער האט געזארגט וועגען דיר. דו זאלסט קאנען טון דיין ארבייט רוהיג און מיט הרחבת הדעת. און איצט קומט מען פייערען דיין ליטעראַרישען יום טוב... פאר דיין בלוט און מארך, פאר אלע דיינע יאהרען, פון קינדוויז ביז'ן עלטער, וואס דו האסט געווידמעט איהם. דעם עולם, פאר דיין גאנצער ליעבע און רחמנות צו איהם. גלויב מיר, מיין בלוט קאכט אין מיר, אז איך דערמאהן זיך. וואס איך געדענק נאר, וואס דו האסט איבערגעלעבט זינט איך קען דיך. און מיר קאנען זיך דאך איינער דעם אנדערען איבער 20 יאהר, און אז איך זעה איצט, ווי אונזער עולם גרייט זיך צו פייערען דיין יום טוב, און זיין פנים ווערט ניט רויט פון בושה — פארדריסט עס מיך מעהר פון אלץ. "גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו" — אין דעם האט אויך דער נביא געזעהן די גרויזאמסטע זעהונג פון דער מאראלער ירידה פון זיין פאלק... איך שרייב דעם בריעף אין דעם ארבייטס־צימער פון מיין געשעפט־ביורא (אחד העם האט דאן געדיענט אין ק. וויסאצקים טהיי געשעפט אין לאנדאן. נ. מ.) ארומגערינגעלט מיט ביכער און פאפירען, וואס האבען קיין שום שייכות ניט מיט ליטעראטור. און איך זאג צו זיך: אפשר וועט אמאל קומען א טאג, און דער עולם וועט זיך דערמאהנען, אז אזוי פיעל יאהרען זענען פאראיבער פון מיין ליטעראַרישער נאציאנאלער ארבייט און וועט וועלען מאכען מיר א יום טוב און ברענגען מיר א ברכה. וועל איך איהם ארײנשלעפען אהער אין צימער און וועל איהם וויזען אויף די ביכער און פאפירען און וועל צו איהם זאגען: "נא זעה, דאס איז די "ליטעראטור", וואס איך מוז איהר אוועקגעבען מיין בעסטע צייט. איהר בין איך דאנקבאר, וואס איך האב די מעגליכקייט צו געבען לכל הפחות, עפעס וואס פאר מיין פאלק און פאר זיין ליטעראטור מיט א רוהיג געמיט. אהן קליינליכע דאגות, וואס דערדריקען דעם מענשענס גייסט און דערנידעריגען דעם מענשענס ווערט אין זיינע אייגענע אויגען..."

די עטליכע ווארימע ווערטער פון אזא פעסטען און "קאלטען" מענשען ווי אחד העם כאראקטעריזירען זעהר גוט די שווערע און ביטערע "דאליע" פון בן עמי פון זיין לעבען און שאפען, וועלכע האבען ביידע געהאלטען אין איין אפריכטען גלות. געלעבט פיעל יאהרען ווייט פון א אידישען ישוב, ערגעץ אין דער שווייץ, און געשריבען כל ימיו אויף א פרעמדער שפראך. ערשט אין 1923 איז בן עמי געקומען קיין ארץ ישראל, וואו ער האט געהאפט צו געפינען זיין רוה און אפרוה אויף דער עלטער. אבער אזוי איז שוין באשערט בן עמי'ן. זיין 75־טען געבוירען־טאג, וועלכען מען האט זיך געקליבען צו פייערען איז תל־אביב איז פונקט אויסגעפאלען מיט די טראגישע געשעהענישען אין לאנד.

עס וואלט געווים געווען א יושר, מען זאל לכבוד דעם יובילי פון בן עמי ארויסגעבען זיינע בעסטע זאכען, וואס ער האט געשריבען פאר די קנאפע 50 יאהר, אין א באזונדערער אויסגאבע.

טראגישע איבערלעבענישען פון א קיילעכדיגער יתומה

זעהר א שווערען איינדרוק האט געמאכט אין אטוואצק דער זעלבסטמארד, וואס פריילין מלכה בערגער, די טאכטער פון א רב אין א קליין שטעדטעל הינטער ראמבראוויצא (וואהלין) איז באגאנגען בײ אטוואצק.

מיט א יאהר 8 צוריק איז קיין אטוואצק אראפגעקומען צוזאמען מיט איהרם א קראנקע שוועסטער די דערמאנטע מלכה בערגער, וועלכע האט זיך דארט ווי עס איז איינגעארדענט. איהר פאטער, רער רב, איז באלד נאך דער מלחמה און נאך דער כוואליע פאגראמען, וועלכע האט ניט אויסגעמיטען אויך זיין שטעדטעל, ארויסגעפאדערט געווארען דורך זיינע לאנדסלייט קיין קאנאדע, פון וואנען ער פלעגט פון צייט צו צייט שיקען זיין פרוי מיט'ן זוהן און ביידע טעכטער עטליכע דאלאר. אין גיכען זענען אויך די רביצין מיט'ן זוהן אראפגעקומען קיין אטוואצק. און קורץ דערנאך איז די קראנקע טאכטער געשטארבען.

אין א יאהר נאך דער טאכטער'ס טויט איז געשטארבען די רביצין, און אין אטוואצק זענען געבליבען, ווי אויפ'ן וואַסער, מלכה צוזאמען מיט איהר ברודער. וואס די צוויי יתומים האבען איבערגעלעבט איז ווירקליך ניט צו באשרייבען. דער אלטער רב האט זעלטען געשיקט א פאר דאלאר. מען האט זיי כסדר ארויסגעשיקט פון איין דירה אין דער צווייטער, און גאנצע טעג פלעגען זיי ממש הונגערען.

ענדליך האט זיך מיט'ן טראגישען גורל פון די עלענדע יתומים פאראינטערעסירט אן אטוואצקער וואוילע אייגענטימער, א ווייטער קרוב פון זייער פאטער. ער האט געשריבען א בריעף צו זיינע פריינט קיין קאנאדע, אז מען זאל זעהען דארט שאפען עפעס געלט פאר דעם רב'ס קינדער. אבער אנשטאט געלט, איז אנגעקומען די טרויעריגע ידיעה אז דער רב איז טויט.

דערמיט איז נאך ניט אויסגעשעפט געווארען דער קוואל יסורים פון די יתומים. מלכה'ס ברודער האט באקומען א אנגינע, און שפעטער קראנק געווארען אויף שווינדזוכט. גאנצע וואכען האט דער קראנקער צוזאמען מיט זיין שוועסטער געהונגערט און קיינעם אפילו ניט דערצעהלט פון זייערע ליידען. נאך א יאהר ליגען איז ער געשטארבען, און פון דער גאנצער פאמיליע איז געבליבען בלויז

(פארזעצונג אויף פײדזש 3)